

VÕTA KUTSE ANDMISEL

2016

KOOSTAJA: MARIN JOHNSON

SISSEJUHATUS	2
ÜLEVAADE VÕTAST EESTIS	2
VÕTA KUTSE ANDMISEL	4
VÕTA PÕHIMÕTETE RAKENDAMINE KUTSE ANDMISEL	8
KOKKUVÕTE	15
KASUTATUD ALLIKAD	17

SISSEJUHATUS

Ülevaates käsitletakse VÕTA rakendamist Eestis nii haridussektoris kui kutse andmisel ning antakse ülevaade peamistest arengutest. Analüüsitakse VÕTA rakendamist kutse andmisel, käsitledes erinevaid võimalusi varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamiseks ning analüüsitakse VÕTA põhimõtete avaldumist kutse andmise protsessis.

ÜLEVAADE VÕTAST EESTIS

Varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamine (VÕTA) on protsess, millega pädev asutus kindlaksmääratud kriteeriumidest lähtudes hindab taotleja kompetentsust, s.t tema teadmiste, oskuste ja hoiakute vastavust haridusasutuse vastuvõtutingimustele, õppekava või selle osa(de) õpiväljunditele või kutsestandardi kompetentsusnõuetele. Kui taotleja pädevused nimetatud nõuetele vastavad, arvestatakse neid vastuvõtutingimuste või õppekava täitmisel või kutse andmisel (Rutiku, Vau, Ranne, 2011).

VÕTA eesmärgiks on

- väärtustada isiku kompetentsust ning edendada võrdseid võimalusi selle hindamiseks ja tunnustamiseks, sõltumata teadmiste ja oskuste omandamise ajast, kohast ja viisist;
- toetada elukestvat õpet ning mobiilsust haridussüsteemi ja tööturu vahel ning nende sees;
- parandada inimeste, sh sotsiaalselt ebasoodsas olukorras isikute juurdepääsu haridusele, avardada nende võimalusi hariduse omandamiseks ja tööturul konkureerimiseks ning toetada nii üksikisiku kui ühiskonna ressurside tõhusamat kasutamist.

Mitte-formaalse ja informaalse õppimise arvestamise eesmärk on muuta nähtavaks ja väärtustada kõiki indiviidi kvalifikatsioone ja pädevusi vaatamata sellele, kus need on omandatud (Euroopa Komisjon 2004). Üks üldiseid arvestamise eesmärke on ka laiendada ligipääsu haridusele ja kvalifikatsioonidele pakkudes nn mitte-traditsioonilistele õppijatele teist võimalust või asjakohast alternatiivi. Eriti kõnekas on see just kõrghariduse kontekstis ja elukestva õppe perspektiivist vaadatuna (Ader 2012).

Varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamine (VÕTA) on rakendunud Eestis eelkõige hariduse valdkonnas ning peamiselt kõrghariduse II ja III astmes. Kõrg- ja kutsehariduses on VÕTA-st saanud reaalne õppeprotsessi osa, kus VÕTAt on võimalik rakendada nii sisseastumiseks kui ka õpingute osana. VÕTA rakendamine kutse andmisel ei ole Eestis seadusandlikul tasemel reguleeritud,

kuid kutset andvad asutused saavad VÕTAgaga seotud toimingud täpsustada kutse andmise kordades.

VÕTAt saab Eestis rakendada:

- Kõrghariduses õppeasutuse kehtestatud vastuvõtutingimuste täitmiseks; õppekava täitmisel eelnevalt omandatud ainepunktide ülekandmiseks; varasemate õpingute või töökogemuse arvestamisel ainepunktideks. Erandiks on kõrghariduse esimese ja teise astme lõputööd, mille puhul VÕTA ei ole lubatud.
- Kutsehariduses vastuvõtutingimuste täitmisel; õppekava täitmisel (v.a lõpueksam) eelnevalt läbitud ainete, teemade või moodulite õpitulemuste ülekandmiseks ja varasemate õpingute või töökogemuse arvestamisel aine, teema või mooduli õpitulemuseks; kutseõppe lõpetamisel eelnevalt sooritatud kutseeksami arvestamisel kutse- või erialase lõpueksami sooritamisenä.
- Kutse taotlemisel kutsestandardis määratletud eeltingimuste täitmiseks või kutse taotlemisel kompetentside tõendamisel.

VÕTA rakendamisele Eestis on lähenetud terviklikkuse aspektist ehk põhjendatuks peetakse, et oluline on formaalse, mitte-formaalse ja informaalsete õppimise tulemusi vaadelda indiviidi kompetentside tervikuna (Ader 2012).

Valdkonniti on VÕTA rakendamine olnud Eestis erinev. Kõrghariduse sektor on olnud mõneti eestvedaja rollis ning seda projektide rahastuse toel. Euroopa Sotsiaalfondi projektid LÜKKA (2005-2008) ja Primus (2008-2015) on Eesti kõrghariduse kontekstis olnud VÕTA arengute initsiatiivide algatajateks ja see on võimaldanud nii institutsiooni siseselt kui erinevatel kõrgharidusinstituutidel omavahel VÕTA rakendamisel koostööd teha. Üheskoos loodud VÕTA põhimõtted, hindamispraktikad, taotlusprotsessi ülesehitus jm on jõudnud nii kutseharidusse kui ka kutse andmisega seotud VÕTA arengutesse. Üldhariduses on VÕTA kontseptsioon välja töötamisel, et tunnustada ka väljaspool kooli saadud õppe- ja töökogemusi. Kui paljud Euroopa riigid rakendavad VÕTA võimalusi ebasoodsas olukorras olevate ühiskonnagruppide (näiteks töötud) ja/või mitte-traditsiooniliste õppijate kõrgharidusse (tagasi)toomisel, siis Eestis spetsiaalsetele sihtrühmadele kohandatud VÕTA alased rakendused suures osas puuduvad (Ader 2012).

Eesti VÕTA arengutele on omaseks erisused VÕTA rakendamisel erinevates sektorites ning projektipõhine arendustegevus. Puudub kõiki valdkondi hõlmav VÕTAt reguleeriv seadusandlus ning iga sektor on ise vastutav VÕTA arengute ja

rakenduste osas. See on omakorda loonud situatsiooni, kus VÕTA süsteem ei ole terviklik ning on väljakutseks eelkõige taotlejale, kelle jaoks on keerukas erinevates reeglites ja protseduurides orienteerumine.

VÕTA KUTSE ANDMISEL

VÕTA protsess kutse andmisel ei ole seadusandlusega reguleeritud, kuid VÕTA põhimõtted ning ideestik on suuresti kutse andmisel aluseks. Kutse taotlemisel hinnatakse ja tunnustatakse kutse taotleja tegelikke oskusi ja teadmisi sõltumata nende saamise viisist. Hindamine on kompetentsipõhine, kus omandatud kompetentse võrreldakse vastavalt ühe valdkonna standardile, millega on paika pandud oodatud oskused ja teadmised. Kutsesüsteemis on hindamise eesmärgiks anda õiglane ja erapooletu hinnang taotleja kompetentside vastavuse kohta kutsestandardis toodud kompetentsusnõuetele.

Kutse andmisel on mitmeid võimalusi VÕTA rakendamiseks:

- Kutse eeltingimuste arvestamiseks, mis loob võimaluse ja juurdepääsu kutse taotlemisele;
- Kutsestandardis toodud kompetentside tõendamiseks tervikuna;
- Kutsestandardis toodud kompetentside osaliseks tõendamiseks;
- Kutse taastõendamiseks.

Kutse eeltingimuste arvestamisel rakendatakse VÕTAt juhtudel, mil taotlejal puudub näiteks nõutud haridustase, täiendkoolituste maht ja/või ettenähtud staaž. Näiteks ehitusinseneri kutse puhul on kirjeldatud erijuhud, mil VÕTAt on võimalik rakendada.

Kutse taotlemise erijuht on rakendatav, kui kutsetaotleja hariduslik ettevalmistus ei vasta käesolevas kutsestandardis kirjeldatud nõuetele, kuid tal on allerialal ja ametialal pikaajaline edukas töökogemus. (Ehitusinseneri kutse taotlemise erijuht)

Erijuhude puhul on võimalik ehitusinseneri kutset taotleda, kui on täidetud etteantud tingimused. Näiteks on taotlejal vähemalt 10-aastane töökogemus, millest vähemalt 5 aastane pidev töökogemus kutset taotletaval allerialal ja ametialal. Taotleja esitab kutse andjale avalduse, milles kirjeldab töökogemuse sisu ning enda rolli tehtud ülesannete puhul.

Kutsestandardis toodud kompetentse on võimalik tõendada tervikuna või osaliselt lähtudes VÕTA põhimõtetest. Näiteks füsioterapeudi kutse puhul on välja toodud, et taotleja hindamisel arvestatakse informatsiooni neljast valdkonnas: töökogemus, täiendkoolitus, füsioterapeutiline kompetents ja füsioteraapia-alane lisategevus. Füsioterapeudi kutse taotlemine ja

taastõendamine toimuvad dokumentide alusel. Vajadusel viiakse läbi erialane vestlus taotleja vastavuse hindamiseks füsioterapeudi kutsestandardile.

Karjäärinõustajate ja karjääriinfo spetsialistide kutse puhul on toodud välja, et kutsekomisjon võib paindlikult arvestada töökogemuse pikkust ja läbitud koolituste mahtu, kui taotleja kompetentsus on arengumapis vajalikes kriteeriumites piisavalt kirjeldatud ja 2. vóorus kompetentsipõhiselt tõendatud.

Kutse taastõendamisel rakendatakse VÕTA põhimõtet, kus juba hinnatud kompetentse ei ole otstarbekas uuesti hinnata. Taastõendaja ei pea uuesti sooritama testi või eksamit ning hindamine toimub dokumentide põhiselt, kus fookuses on kutse andja poolt määratud aastate töökogemus sh täiendkoolitustel ja iseseisvalt õpitu. Näiteks konservaatori kutse puhul kutsetunnistuse kehtivuse ajal teise spetsialiseerumise taotlemisel ja kutse taseme tõstmisel on kompetentsuse hindamisvormiks vestlus ja tööde albumi kaitsmine ning taotleja ei pea sooritama kirjalikku teadmiste testi. Personalitöö valdkonna kutsete puhul taastõendamise eeltingimuseks on erialane töökogemus vähemalt kaks aastat pärast kutsetunnistuse taotlemist. Erialase töö hulka arvestatakse lisaks põhitööle ka töö personalitöö valdkonna õppejõu ja/või konsultandina, aktiivne osalemine PARE tegevuses jmt.

Palkmajaehitaja kutse taastõendamisel esitatakse lisaks avaldusele portfoolio kutse omamise ajal tehtud erialastest töödest ning kutse omamise ajal läbitud täiendkoolitusi ning töökogemust palkmajaehitajana kirjeldav eneseanalüüs. Taastõendaja ei pea tegema proovitööd ega teoreetilist tööd nagu seda nõutakse esmataotlejalt.

Kutse andjatel on kutse andmise korraga võimalik reguleerida VÕTA rakendamist kutse andmisel kolmel erineval viisil:

1. VÕTA protsess ei ole kutse andmise korras kajastatud ning puudub viide võimalusele VÕTAt rakendada kutse taotlemisel.
2. VÕTA protsess on kutse andmise korras mainitud. Leidub kahte tüüpi sõnastust:
 - a. *Kutsekomisjon võib välja töötada varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamise (VÕTA) korra. Selle alusel hinnatakse taotleja eeltingimustele vastavust juhul, kui taotlejal puuduvad eeltingimustele vastavust tõendavad dokumendid.*
 - b. *Kutsekomisjon võib kutse andmise eeltingimustele vastavuse arvestamisel ja kompetentside hindamisel rakendada varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamise (VÕTA) põhimõtteid.*
3. Välja on töötatud eraldiseisev VÕTA kord.

Esimesel juhul puudub kutse andmise korras või muudes kutse andmisega seotud dokumentides viide VÕTAle. Seetõttu ei ole teada, kuivõrd VÕTA põhimõtteid rakendatakse kutse andmisel ning millisel määral ja kas üldse seda tehakse. Samas mitmed kutse andjad reaalselt kasutavad VÕTAt, aga ei kasuta VÕTA terminit.. Näiteks ehitusinseneride kutse puhul on nimetatud erijuhud, mida võib käsitleda VÕTA rakendamisenä.

Teisel juhul on kutse andmise korras nimetatud, et VÕTAt rakendatakse. Esimese sõnastuse tüübi puhul tuuakse välja, et kutsekomisjon võib välja töötada VÕTA korra, kuid ei selgu millistel juhtudel ning kas VÕTA kord töötatakse välja. Samuti on öeldud, et VÕTA korrast lähtuvalt hinnatakse taotleja eeltingimustele vastamist.

Teise sõnastuse tüübi puhul on välja toodud, et kutsekomisjon võib kutse andmise eeltingimuste arvestamisel rakendada VÕTA põhimõtteid. Eelnevast ei selgu, millistel juhtudel kutsekomisjon antud aspektist lähtub ning kuidas ja mille alusel viiakse läbi hindamine.

Mõlemal juhul on VÕTAt võimalik rakendada kutse taotlemisel eeltingimuste täitmiseks, mis tagab taotlejale juurdepääsu kutse taotlemise protsessile. Eeltingimustena kutse andmisel on erinevatel kutsealadel näiteks formaalhariduse taseme, töökogemuse ja/või täiendkoolitustel osalemise nõue. Kutse andmise korras sätestatust ei selgu, kuidas on taotlejal võimalik taotleda VÕTA rakendamist ning kuidas kutse andjad viivad läbi eeltingimuste hindamise. Lisaks jääb teise sõnastuse variandi puhul ebaselgeks, millised on VÕTA põhimõtted, millele viidatakse.

Mitmed kutse andjad (näiteks Eesti Noorsootöö Keskus, Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon, Eesti Soojustehnikainseneride Selts, Eesti Raamatupidajate kogu, Eesti Hotellide ja Restoranide Liit) on väljatöötanud eraldiseisva VÕTA korra, kus on täpsustatud VÕTA protsess, taotlemise võimalused ning osapoolte ülesanded. Erinevad VÕTA korrad on sisuliselt sarnased, kuid esineb üksikuid erisusi.

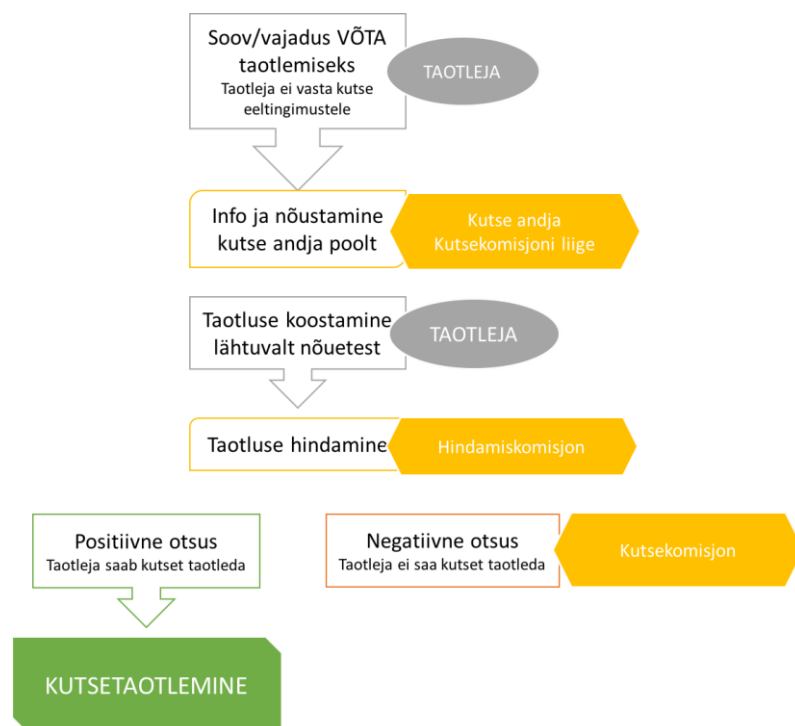
VÕTA korrad sätestavad, et taotlejal on õigus saada informatsiooni VÕTA protsessi kohta ning ühtlasi on tal õigus nõustamiseks antud protsessis. Nõustajate ja info andjatena on märgitud kutsekomisjoni töötajad, kuid samas on ka märgitud, et info VÕTA protseduuride ja tähtaegade kohta on leitav kutse andja kodulehel. Vastav info tähtaegade osas oli olemas vaid Eesti Sotsiaaltöö Liidu lapsehoidja kutset puudutaval lehel. Teistel kutse andjatel, kel on VÕTA kord olemas, nimetatud info kodulehel puudus.

VÕTA korras on esitatud vormid, mida taotleja peab täitma ning määratletud on taotluse menetlemise protseduur. Peale taotluse esitamist see registreeritakse ning edastatakse hindamisele. Hindamise puhul on kirjeldatud võimalus, et taotlejalt küsitakse vajadusel lisamaterjale. Samuti on määratletud, et hindamine leiab aset peale VÕTA taotluse tasu laekumist. VÕTA taotluse tasumäär oli leitav Eesti Hotellide ja Restoranide Liidu kodulehel ning tasumääraks on 100 EURi. Teiste kutse andjate puhul vastav info ei olnud leitav.

VÕTA taotlemiseks esitatavad vormid on keeruka ülesehitusega ning eraldi on vajalik täita vormid varasemalt õpitu ning töökogemusest õpitu kohta (nt Eesti Noorsootöö Keskus, Eesti Raamatupidajate Kogu). Samas kompetentsi saavutamine taotleja jaoks ei pruugi olla üheselt eristatav ning on pigem kombineeritud töökogemusest, varasematest õpingutest ning iseseisvalt õpitust.

Hindamise viib läbi hindamiskomisjon ning hinnatakse kutse taotleja tegelike kompetentside vastavust kutsestandardi kompetentsusnõuetele. Lisaks on toodud välja, et hindamiskomisjon hindab varasemaid õpinguid ja töökogemust lähtuvalt kutsekomisjoni poolt kinnitatud hindamistandardile. Samas mõnedel juhtudel on VÕTA korrale lisaks esitatud hindamispõhimõtted (nt Eesti Raamatupidajate Kogu), kus hindamiskriteeriumid on väljendatud miinimumnõueteena täiendkoolituse mahule ja töökogemuse pikkusele. VÕTA rakendamisel on oluliseks aspektiks, et hindamisel lähtutakse hinnatava sisulisest sobivusest mitte läbitud mahust ja tundidest.

Joonisel 1 on esitatud VÕTA rakendamise protsess kutse eeltingimuste arvestamisel.

Joonis 1: VÕTA protsess kutse eeltingimuste arvestamisel

Lapsehoidja kutse (kutse andja Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon) taotlemise VÕTA korras on toodud kriteeriumid kutse eeltingimuste arvestamiseks VÕTAgas. Näiteks juhul kui taotleja ei ole läbinud nõutavas mahus erialast kursust või tasemeõpet, on võimalik, et selle asemel arvestatakse taotleja eelnevaid õpinguid nii tasemeõppes kui täiendkoolituses ning ühtlasi arvestatakse taotleja osalemist

erialasel praktikal. Juhul kui taotlejal puudub keskharidus, siis arvestatakse nii taotleja elukogemust kui töökogemust lastega tegelemisel. Lapsehoidja kutse vastavushindamise, kas esitatud materjalide põhjal saab arvestada dokumendid tingimustele vastavaks, viib kutsekomisjon läbi enne kutseeksami tasu arve esitamist VÕTA avalduse ja tõendavate dokumentide alusel.

Kokkuvõtvalt võib välja tuua, et kutse andjad reguleerivad VÕTA rakendamist valdavalt kutse eeltingimuste täitmisel ning sedagi üksikutel juhtudel. Enamasti on VÕTA rakendamine kutse andmisel reguleerimata. Esineb häid praktikaid, kuid VÕTA rakendamine ei ole süsteemne.

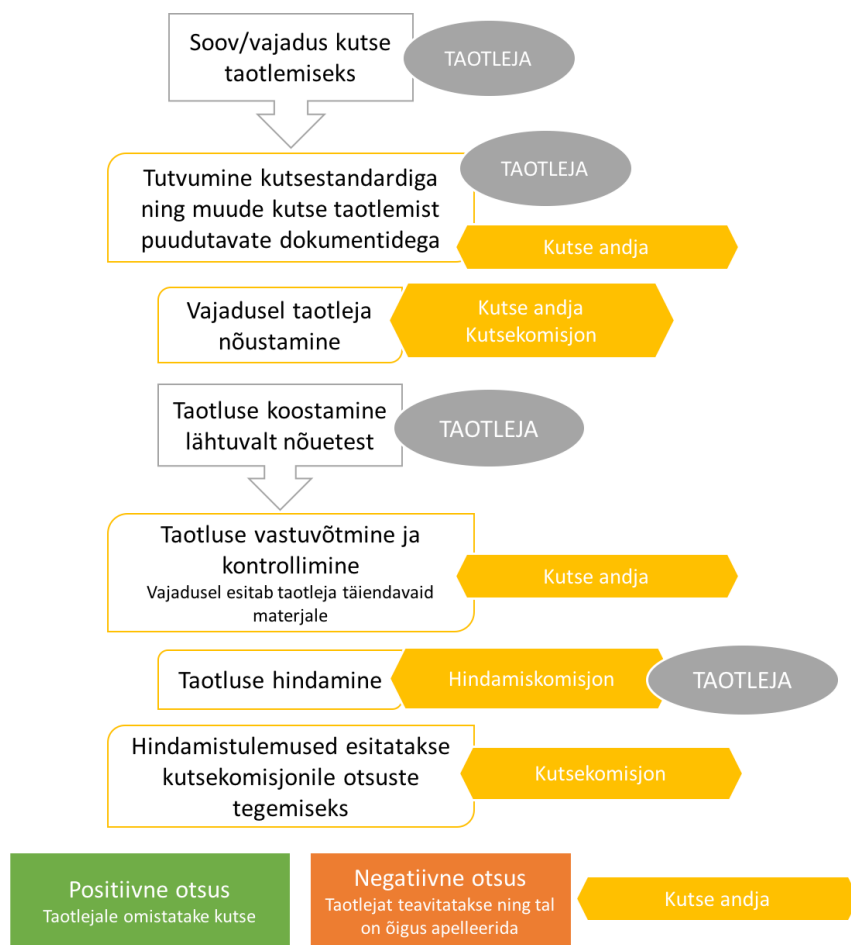
VÕTA PÕHIMÕTETE RAKENDAMINE KUTSE ANDMISEL

VÕTA rakendamisel haridusvaldkonnas kui ka kutse andmisel lähtutakse järgmistest põhimõtetest, mis on ühtlasi VÕTA kvaliteedikriteeriumid:

1. VÕTA on eesmärgipärane.
2. VÕTA lähtub taotleja vajadustest ja on taotlejale vabatahtlik.
3. VÕTA korraldus ja meetodid on usaldusväärsed ning toetuvad haridus- ja kutsestandarditele ning headele tavadele. Keskne roll on usaldusel, mis tuleneb ühiskondlikust tunnustusest, täpselt defineeritud standarditest ning selgest informatsioonist hindamise protsessi ja kriteeriumide kohta.
4. Hindajad ja nõustajad on kompetentsed, sõltumatud ning erapooletud. Iseseisvus ja erapooletus on hindamisprotsessis võtmeteguriteks ning põhinevad hindajate vastutusel. Hindajate ja nõustajate rollid on selged ja eraldatud.
5. VÕTA hindamisel järgitakse täpseid ja üheselt mõistetavaid hindamise põhimõtteid.
6. VÕTA kvaliteedi kindlustamine on süsteemne pideva parendamise põhimõttest lähtuv protsess.

VÕTA protsessi **eesmärgipärasus** tähendab protsessi määratlemist, kavandamist ja selgitamist hindamist läbiviiva asutuse poolt ehk antud kontekstist kutse andja poolt. Eesmärgipärasus tähistab ka seda, et VÕTA ei ole eraldiseisev ja sõltumatu tegevus, vaid on õppeprotsessi ja kutse andmisega lahutamatult seotud. Selleks, et VÕTAt saaks eesmärgipäraselt ja seadusega lubatud võimaluste piires rakendada, on vaja, et VÕTA oleks korraldatud asutustes süsteemselt ning on kõigile osapooltele selge ja arusaadav. VÕTA osapooled on vahetult VÕTA protsessis osalejad ehk VÕTA taotlejad, hindajad ja nõustajad ning kutse andjad, kui

protsessi eest vastutajad ning rakendajad. Kuigi kutse andmise protsessis puuduvad selged seadusandlikud raamid VÕTA rakendamiseks on protsess ning osapooled jälgitavad (vt joonis 2). Samas on seadusandluse puudumine ka takistuseks, kuna kutse andjatele ei ole selgeid nõudeid ja suuniseid VÕTA rakendamiseks. Samuti ei leia VÕTA terminina ühest kasutamist kutse andmise protsessis.

Joonis 2. Kutse taotlemise protsess

Kutse andmise protsess, nii nagu VÕTA protsess tervikuna, lähtub **taotleja huvist ja vajadusest** kutset taotleda. Taotleja ülesanne on omandatud pädevuste süsteemne teadvustamine, nende kriitiline hindamine ja seostamine kutsestandardi kompetentsusnõuetega. Samuti on taotleja ülesanne pädevusi tõendavate materjalide kogumine ja esitamine asutusele ettenähtud/kokkulepitud kujul. Taotlejast lähtuv protsess tähendab ka info kättesaadavust, mõistetavust ja arusaadavust taotlejale. VÕTA protsessi selgitav info ei ole enamike kutse andjate kodulehtedelt leitav ning taotleja ei pruugi omada infot ning olla teadlik VÕTA võimalusest. Samas kutse andmise protsess tervikuna on kutse andjate kodulehtedel selgitatud. Mitmed kutse andjad on

koostanud taotlejatele infomaterjale ning juhendeid, mis toetavad kutse taotlemise protsessi. Näiteks Eesti Noorsootöö Keskus on koostanud põhjaliku juhendi noorsootöötaja kutse ja osakutse esmakordsele taotlejale ning taastõendajale. Juhendis antakse ülevaade kutse andmise protsessi erinevatest etappidest, taotleja tegevustest taotlemise protsessis.

Portfoolio koostamiseks on loodud juhend näiteks pottseppmeistri kutse taotlejatele ning täiskasvanute koolitaja kutse taotlejatele. Juhendites on selgitatud portfoolio nõudeid, selle koostamise protsessi ning tõendusmaterjalide eripära.

VÕTA usaldusväärset põhimõte tähendab osapoolte ja rollide defineerimist, arusaadavust täitjate jaoks ning nende järgimist; **VÕTA** osapoolte teadlikkust oma rollidest, nende ülesannete ja vastutuse määratlemist ja määratletu järgimist; hindamise meetodite ja -kriteeriumite piisavust ja põhjendatust, hindamise protsessi usaldusväärset ja läbipaistvust; tõendusmaterjalist lähtumist hindamisel, tõendusmaterjalile esitatavate üldiste nõuete (nagu mitmekesisus, asjakohasus, autentsus ja maht) määratlemist ning sätestatud nõuete järgimist hindajate poolt; otsuse langetamise aluseks olevate arvamuste ja hinnangute protokollimist ja säilitamist asutuses kehtiva korra kohaselt; asjakohase andmekaitse tagamist **VÕTA** protsessis.

Hindamisel rakendatakse erinevaid meetodeid, milledest levinuimad on portfoolio (arengumapp), vestlus või intervjuu, juhtumi analüüs, näidis tööd, kirjalik test/eksam. Portfoolio eesmärk on tõendada kutsestandardis esitatud kompetentside olemasolu ning portfoolio sisaldab enamasti taotleja eneseanalüüsi ning tõendusmaterjale. Tõendusmaterjalid annavad sisulist infot kogemuses kirjeldatu ja analüüsi kohta. Intervjuu on hindamise meetod, mille puhul taotleja tõendab oma kompetentse kas hindajate poolt tõstatatud teemadel vesteldes või etteantud küsimustele vastuseid andes. Juhtumianalüüs on hindamise meetod, mille puhul taotleja tõendab oma kompetentse analüüsides etteantud või enda poolt kirjeldatud juhtumit ning leiab lahendusi juhtumis püstitatud probleemile. Näidis tööde puhul tõendab taotleja oma kompetentse kas reaalses töösituatsioonis või selleks loodud keskkonnas. Kirjalik test/eksam hindab taotleja teoreetilisi teadmisi kutsealal.

Sõltumata sellest, millist hindamise meetodit kasutatakse on hindamisprotsessil neli kvaliteedikriteeriumit:

- Valiidsus – hindamine eeldab, et taotleja valdab teatud valdkonnas ulatuslikke teadmisi ja oskusi ning suudab neid praktilises elus rakendada. Otsus, kas taotlejal on taotletavad kompetentsid, peab põhinema erinevates kontekstides ja situatsioonides kogutud tõendusmaterjalil;

- Usaldusväärsus – hindamise praktikaid tuleb regulaarselt jälgida ja üle vaadata, et tõendusmaterjalide tõlgendamisel säiliks terviklikkus.
- Õiglus ja erapooletus – hindamismeetodid peavad olema õiglasel kõikidele taotlejatele, keda hinnatakse.
- Paindlikkus – hinnatakse saavutatud kompetentse hoolimata sellest, kus või mil viisil need on omandatud (formaalne või mitteformaalne õpe, töökogemus või nende kombinatsioon) (Laanpere & Tammets 2010 viidatud Pani 2014).

Protsessile lisab usaldusväärst selge ja mõistetav info taotlusprotsessi kohta, defineeritud rollid ning selgus rolli täitjate osas, jälgitavad hindamisprotseduurid.

VÕTA protsessi usaldusväärsele aitavad oluliselt kaasa **kompetentsed hindajad ja nõustajad**. Oluline on, et nõustajate ja hindajate rollid on selgelt eraldatud ning mõlemale on tagatud võimalused oma oskuste arendamiseks.

Taotlejal on võimalik esile kerkinud küsimustega pöörduda nõustaja (vt joonis 1) poole, kes vajadusel selgitab taotlejale regulatsioone, taotlemise protsessi, kutsestandardit ja selle osade kompetentsnõudeid, nõustab portfoliokoostamisel ja tõendusmaterjali kogumisel. Hea nõustamine on VÕTA protsessi üks võtmetegevusi ning sõltub paljuski nõustaja oskustest (Urbla, Lindpere, Kalamees, Saluveer, & Peebo, 2008). Informeerimise kõrval on nõustajal oluline roll ka taotleja eneserefleksiooni toetamisel. Nõustaja aitab taotlejal mõista, mida ta tegelikult teab ja oskab, kuna tihti ei oska inimene oma pädevusi ise piisavalt väärtustada. Samuti aitab nõustaja taotlejal teha vahet kogemusel ja kogemusest õppimisel ning näidata, et taotlejat väärtustatakse, tõstes tema enesehinnangut ja õpimotivatsiooni ka juhul, kui taotleja konkreetne kogemus ei sobi kutse taotlemise konteksti (Roos 2015).

VÕTA nõustaja pädevusmudel (Rutiku, Vau, Ranne, 2011) on kirjeldatud järgmisi nõustaja pädevusi:

- Mõistab VÕTA põhimõtteid ja protsessi ning tunneb vastavaid regulatsioone.
- Tunneb väljundipõhise õppekava ja/või kutsestandardi põhikomponente.
- Tunneb kogemusest õpitu hindamise põhimõtteid.
- Teab ja järgib oma rolli piire (eristab nõustaja ja hindaja rolli, ei koosta ega hinda taotlust)
- Oskab nõustada taotlejat eneseanalüüsi tegemisel, tõendusmaterjalide valimisel ja kogemusest õpitu analüüsi koostamisel.
- Teeb koostööd VÕTA protsessi erinevate osapooltega.

- Väljendab ennast selgelt ja konkreetselt, on dokumentatsioonis korrektne.

Kutse andmise protsessis on nõustamistegevus seotud enamasti taotlejatele info andmisega kutse andja poolt. Mitmed kutse andjad (nt Eesti Noorsootöö Keskus, Eesti Karjäärinõustajate Ühing, Eesti Õpetajate Liit, Eesti Täiskasvanute Koolitajate assotsiatsioon Andras, Eesti Ämmaemandate Ühing) viivad läbi infopäevi ja töötube, mis toetavad taotlejat kutse taotlemise protsessiks valmistumisel. Tutvustatakse taotlemise protsessi, nõudeid kutse taotlejale, täidetavaid vorme ning selgitatakse kutseeksami käiku.

Taotlusi hindavad eksperdid või hindamiskomisjon, kes peavad taotlejaid käsitlema tervikliku ja areneva isiksusena ning andma tagasisidet nii selle kohta, mis taotluses on õnnestunud, kui ka selle kohta, mis vajaks veel täiendavat parendamist. Selge, konstruktiivne ja asjakohane tagasiside võimaldab taotlejal protsessist õppida (Rutiku, Vau, Ranne, 2011).

VÕTA hindaja pädevusmudel (Rutiku, Vau, Ranne, 2011) on kirjeldatud järgmisi hindaja pädevusi:

- Mõistab VÕTA põhimõtteid ja protsessi ning tunneb vastavaid regulatsioone.
- Tunneb väljundipõhise õppekava ja/või kutsestandardi põhikomponente.
- Tunneb ja järgib VÕTA hindamise põhimõtteid.
- Tunneb hinnatavat valdkonda vähemalt samal tasemel, millele vastavust VÕTA taotluses hinnatakse.
- Teeb koostööd VÕTA protsessi erinevate osapooltega.
- Väljendab ennast selgelt ja konkreetselt, on dokumentatsioonis korrektne.
- Tuvastab ja vähendab riske, mis võivad mõjutada hindamise kvaliteeti.

Kutse andmise kord sätestab nõuded hindamiskomisjonile, mis on tavapärast kolmeliikmeline. Hindamiskomisjoni(de) liikmete kompetentsus peab kogumis vastama järgmistele nõuetele:

- kutsealane kompetentsus,
- kutsesüsteemialane kompetentsus,
- hindamisalane kompetentsus.

Hindajatele esitatavad nõuded on kõige selgemalt kirjeldatud isiku kompetentsuse hindamise kutseala kutsetes: isiku kompetentsuse hindaja, tase 5 ja isiku kompetentsuse juhtivhindaja, tase 6. Antud kutsealal kutse andmist ei toimu, kuid kutse andjatel on võimalik lähtuda kutsetes kirjeldatud kompetentsidest hindajate värbamisel ning koolitamisel. Paljud kutse andjad peavad väga oluliseks hindajate professionaalset arendamist ja nende koolitamist. Hindajaid otsitakse avaliku konkursiga. Heaks tavaks on saanud hindajate arutelud nii enne hindamist (oluliste hindamisaspektide läbirääkimine, uute hindajate informeerimine) kui peale hindamist (hindamisest kokkuvõtete tegemine, kogemuse jagamine, parendustegevuste kavandamine).

Täpsete ja üheselt mõistetavate **hindamispõhimõtete** olemasolu ja kättesaadavus on üks VÕTA põhimõtetest. Mõistetavad hindamiskriteeriumid ning nende järgimine tagab hindamisprotsessi läbipaistvuse ning ühetaolisuse taotleja jaoks.

Erinevatel kutsetel on kutse andmise korra lisana loodud hindamisstandardid (hindamisjuhend, hindamismaterjal vms), mis kirjeldavad kutse hindamise korraldust, kasutatavaid meetodeid ning hindamiskriteeriume kõigi tegevusnäitajate kohta. Lisaks on standardis toodud vormid hindajatele ning kirjeldatud hindajate tegevust hindamisprotsessis.

Näiteks kinnisvaramaakler tase 5 hindamisstandardis on kirjeldatud hindamise üldine korraldus sh hindamismeetodid ning hindamise etapid. Hindamiskriteeriumid on esitatud iga tegevusnäitaja kohta ning lisatud on hindamisel kasutatav meetod.

VÕTA **kvaliteedi kindlustamise** põhimõte tähendab erinevatelt osapooltelt regulaarse tagasiside kogumist, saadud info analüüsimist ning parendustegevuste kavandamist; lähtuvalt asutuse eesmärkidest VÕTA valdkonnas VÕTA statistika kogumist, tulemusmõõdikute defineerimist, mõõdikute täitmise jälgimist ning sellest lähtuvalt parendustegevuste kavandamist; rakendatud parendustegevuste tulemuslikkuse jälgimist.

Täiskasvanute koolitajate kutse puhul kogutakse peale igat taotlusvooru tagasisidet taotlejatelt ning hindajatelt. Tulemusi analüüsib hindamiskomisjoni esimees koostöös kutse andjaga (Eesti Täiskasvanute Koolitajate Assotsiatsioon Andras).

Süsteemselt kogub tagasisidet kutse andmise protessi kohta Eesti Füsioterapeutide Liit, kes on füsioterapeudi kutse andja. Kodulehel (<http://www.fysiot.ee/kutse-andmine/statistika/>) on info 2013 ja 2014 taotluste kohta, kust on näha kutse saajad ning mitte-saajad protsentuaalselt.

VÕTA põhimõtetest lähtumine kutse andmisel on kokkuvõtvalt esitatud tabelis 1.

Tabel 1. VÕTA põhimõttest lähtumine kutse andmisel

VÕTA põhimõtted:	Põhimõtetest lähtumine kutse andmisel
1. VÕTA on eesmärgipärane.	<ul style="list-style-type: none"> • Kutse andmise protsess lähtub VÕTA põhimõtetest, kuid puudub seadusandlik raamistik; • VÕTA eesmärgid kutse andmisel on kajastatud kas kutse andmise korras või eraldi välja toodud VÕTA korras.
2. VÕTA lähtub taotleja vajadustest ja on taotlejale vabatahtlik.	<ul style="list-style-type: none"> • Kutse andmine lähtub kutse taotleja vajadustest ja on taotlejale vabatahtlik; • Taotlejale tagatakse vajaliku teabe kättesaadavus kutse andja poolt; • Taotleja saab kutse andja poolt hindamisprotsessi lõpus tagasisidet (nii positiivse kui negatiivse otsuse korral); • Taotlejal on õigus apelleerida vastavalt kutseandmisele või kutse andmise korrale.
3. VÕTA korraldus ja meetodid on usaldusväärsed ning toetuvad haridus- ja kutsestandarditele ning headele tavadele. Keskne roll on usaldusel, mis tuleneb ühiskondlikust tunnustusest, täpselt defineeritud standarditest ning selgest informatsioonist hindamise protsessi ja kriteeriumide kohta.	<ul style="list-style-type: none"> • Kutse andmise protsessis on vastavushindamise aluseks kompetentsipõhine kutsestandard; • Kompetentsipõhise hindamise põhimõte – hinnatakse ja tunnustatakse kutse taotleja tegelikke kompetentse, sõltumata selle saavutamise viisist; • Kompetentside hindamine toimub kindlaksmääratud hindamiskriteeriumide alusel; • Hindamisel kasutatakse erinevaid hindamismeetodeid: kooskõlas kutse iseloomu ja kutsetasemega.
4. Hindajad ja nõustajad on kompetentsed, sõltumatud ning erapooletud. Iseseisvus ja erapooletus on hindamisprotsessis võtmeteguriteks ning põhinevad hindajate	<ul style="list-style-type: none"> • Nõustamisega tegelevad kutse andjad ja/või kutsekomisjoni, hindamiskomisjoni liikmed. Nõustamine on valdavalt info jagamine. Nõustajatele ei ole seatud eraldi nõudeid; • Hindajatele on seatud nõuded, millele nad peavad vastama.

vastutusel. Hindajate ja nõustajate rollid on selged ja eraldatud.	
5. VÕTA hindamisel järgitakse täpseid ja üheselt mõistetavaid hindamise põhimõtteid.	<ul style="list-style-type: none"> Hindamise korraldus sh hindamise meetodid ja hindamiskriteeriumid on kirjeldatud kutse andmise korras või hindamisstandardis (hindamisjuhendis).
6. VÕTA kvaliteedi kindlustamine on süsteemne pideva parendamise põhimõttest lähtuv protsess.	<ul style="list-style-type: none"> Kutse andja kogub tagasisidet kutse andmise protsessi osapooltelt (taotlejad, hindajad, kutsekomisjon).

KOKKUVÕTE

Kutse andmisel rakendatakse VÕTA põhimõtteid mitmeti, kuid puudub ühtne ja süsteemne lähenemine. Osalt on takistuseks seadusandluse puudumine, mis seaks nõuded/piirid VÕTA rakendamisele kutse andmisel. VÕTAt rakendatakse kutse andmisel kutse eeltingimuste täitmisel, kuid ka kutsestandardis toodud kompetentside tõendamiseks osaliselt või tervikuna. Lisaks leiavad VÕTA põhimõtted rakendamist kutse taastõendamisel.

Kutse andjad reguleerivad VÕTA rakendamist vähesel määral, kuigi kutse andmise korras on enamasti võimalus selleks loodud ning kutse andjad märgivad, et vajadusel VÕTAt rakendatakse. Vähene informatsioon VÕTA võimaluste kohta ning reguleerimata taotlemise protsess on takistuseks eelkõige taotlejale, kes ei oma infot VÕTA võimaluste kohta. Täpsed arvud VÕTA taotluste kohta puuduvad ning seda ka seetõttu, et VÕTAt mõistetakse ning rakendatakse kutse andmisel erinevalt.

Kompetentsi põhised kutsestandardid ning selgelt sõnastatud hindamisstandardid (hindamisjuhendid) loovad eeldused VÕTA rakendamiseks. Sõnastatud hindamiskriteeriumid ning hindamise meetodid muudavad hindamisprotsessi läbipaistvaks ning lisavad usaldusväarsust. Nõustamine kutse andmise protsessis on valdavalt seotud info jagamisega taotlejatele ning üheselt ei ole määratletud nõustaja roll, võrreldes selgelt kirjeldatud hindaja rolli ja tegevusega.

Kutse andmise protsessis on eeldused VÕTA rakendamiseks, kuid vajalik on kutse andjate teadlikus VÕTA protsessist ja selle põhimõtetest, et luua süsteemne lähenemine.

Olulisemad järeldused:

- Kutse andmise protsess lähtub VÕTA põhimõtetest, kuid puudub seadusandlik raamistik VÕTA süsteemseks rakendamiseks.
- Valdkonniti on VÕTA rakendamine kutse andmisel erinev.
- VÕTA ei leia terminina ühest kasutamist kutse andmise protsessis.
- VÕTAt on võimalik kutse andmisel rakendada kutse eeltingimuste täitmisel, kutsestandardis toodud kompetentside tõendamiseks osaliselt või tervikuna ning kutse taastõendamisel.
- VÕTA protsess on kutse andjate poolt enamasti reguleerimata, mistõttu puudub taotlejatele vajalik informatsioon VÕTA võimaluste kohta.
- Nõustajate roll ei ole selgelt määratletud ning nõustamistegevus on valdavalt seotud taotlejatele info jagamisega.
- Hindamisprotsess tervikuna on hästi jälgitav ning hindajate roll ja neile esitatavad nõuded on määratletud.
- Puudub VÕTA taotluste statistika ning seetõttu ei ole teada VÕTA rakendamise tegelik mõõde.

KASUTATUD ALLIKAD

- Ader, E. (2012). *Varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamise (VÕTA) kvaliteedi kindlustamine protsessijuhtimise kontekstis*. Magistritöö. Tallinna Ülikool
- European Commission; Cedefop; ICF International (2014). European inventory on validation of non-formal and informal learning 2014: country report Estonia by M. Johnson http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2014/87055_EE.pdf.
- European Commission; Cedefop; ICF International (2016). European inventory on validation of non-formal and informal learning 2016: country report Estonia by M. Johnson (*Ilumisel*)
- Pani, L. (2014). *Õpetajate haridustehnoloogiliste pädevuste ning koolitusvajaduse hindamine Tallinna Polütehnikumi näitel*. Magistritöö. Tallinna Ülikool
- Pääsukene, A.-L., Oruaas, H., Pilli, E., Saluveer, A., & Urbla, A. (2010). *VÕTA Varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamine. Taotleja juhend*. Tartu: SA Archimedes.
- Roos, L. (2015). *Täiskasvanud õppijate kogemused töökogemuse arvestamise protsessis rakenduskõrghariduses (Eesti Ettevõtluskõrgkooli Mainor VÕTA taotlejate näitel)*. Magistritöö. Tallinna Ülikool
- Rutiku, S., Vau, I., & Ranne, R. (2011). *VÕTA käsiraamat*. Tartu: SA Archimedes.
- Urbla, A., Lindpere, M., Kalamees, R., Saluveer, A., & Peebo, A.-L. (2008). *VÕTA Varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamine. Nõustaja juhend*. Tartu.
- VÕTA põhimõtted (2010) SA Archimedes programmi Primus kodulehekülg. <http://primus.archimedes.ee/node/15>
- Varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamine (VÕTA) kutse andmisel (2010) <http://www.kutsekoda.ee/fwkc/contenthelper/10371297/10382558>
- Kutseregister, SA Kutsekoda <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/>